

УДК 351.745.7:343.974

Федосов Едуард Вікторович –
начальник Управління МВС Украї-
ни в Полтавській області

Узагальнена класифікація організованих злочинних угруповань

У статті автор характеризує організовану злочинність, що діє в Україні, та пропонує узагальнену класифікацію організованих злочинних угруповань.

Ключові слова: організована злочинність, організовані злочинні угруповання, протидія, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. Організована злочинність становить значну небезпеку для суспільства, передусім на етапах реформування та розбудови правової системи держави, в умовах суспільно-політичної та фінансово-економічної кризи. Сприятлива для розвитку організованої злочинності ситуація містить у собі загрозу її проникнення практично в усі сфери суспільних відносин, галузі управління та господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі висловлено думку, що будь-який вид діяльності рано чи пізно самоорганізовується й перетворюється таким чином на організований вид діяльності. Злочинність також цього перетворення не минула, оскільки, починаючи з дрібних зграй, банд й інших утворень, які збиралися час від часу й не мали постійної основи, вона з розвитком цивілізації сама “цивілізувалась”, набувала більш постійного характеру, формуючись поступово в сучасні добре організовані злочинні угруповання, синдикати, мафії, сім’ї [1, с. 383].

Феномен організованої злочинності та окремих її аспектів розглядався в роботах В. О. Алексєєва, Ю. М. Адашкевича, Ю. М. Антоняна, О. І. Гурова, Є. Б. Галкіна, А. І. Долгової, С. В. Дьякова, О. С. Ємельянова, В. Є. Емінова, М. Г. Іванова, М. І. Ковальова, Ю. Г. Козлова, В. В. Лунєєва, Ф. Мартенса, А. С. Нікіфорова., Д. Й. Никифорчука, В. С. Овчинського, В. Д. Пахомова, В. С. Разінкіна, А. Л. Репецької, О. В. Топільської, П. Трембля, В. С. Устінова, Л. Шеллі та інших.

Разом з тим, до цього часу виникають складнощі з розмежуванням видів злочинних угруповань, трактуванням низки пов'язаних з ними понять, що негативно позначається на стані протидії організованій злочинності. З деяких питань точки зору науковців лишаються полярними, що часом призводить до ігнорування вельми суттєвих положень у висловлюваннях їх опонентів.

Мета та завдання публікації. Таким чином, недостатня розробленість проблеми протидії організованій злочинності, значущість питань, що з неї випливають, для подальшого розвитку науки, удосконалення законодавства та практики його застосування, потреба подальшої активізації заходів протидії діяльності злочинних угруповань визначають актуальність даної статті.

Разом з тим, проаналізувавши роботи відомих учених, видається цілком можливим сформулювати власні висновки щодо класифікації організованих злочинних угруповань. Тому запропонована класифікація не претендує на завершеність та однозначність і може бути прийнята лише у вигляді відправного пункту в подальшому дослідженні, виробленні типологій злочинних угруповань в рамках зазначених класифікаційних критеріїв.

У науковій літературі містяться різні критерії класифікації організованих злочинних угруповань, проте ми зупинимось лише на класифікації за кримінально-правовими ознаками. До різних критеріїв класифікації організованих злочинних угруповань відносяться також: 1) за характером складу учасників злочинних угруповань; 2) за рівнем наявних корумпованих зв'язків злочинних угруповань; 3) за видом структурованості злочинних угруповань; 4) за етнічною структурою злочинних угруповань; 5) за рівнем просторової поширеності діяльності злочинних угруповань; 6) за характером виникнення злочинних угруповань; 7) за наявністю легального прикриття діяльності злочинних угруповань.

Основною класифікацією злочинних угруповань, виходячи з припису ст. 1 Закону України від 30 червня 1993 року “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”, слід вважати класифікацію злочинних угруповань, яка випливає з чинного кримінального законодавства, оскільки ця галузь законодавства є провідною у правовому забезпеченні протидії організованій злочинності, тобто класифікацію злочинних угруповань за кримінально-правовими ознаками. Сучасне кримінальне законодавство дозволяє виділити наступні типи організованих злочинних угруповань: 1) організована група; 2) сутенерська організована група, яка забезпечує діяльність з надання сексуальних послуг особами чоловічої та жіночої статі з метою отримання прибутків (ч. 4 ст. 303 КК України); 3) організована група, створена у ви-

правній установі з метою тероризування засуджених або нападу на адміністрацію (ст. 392 КК України); 4) банда (ст. 257 КК України); 5) не передбачене законом воєнізоване або збройне формування (ст. 260 КК України); 6) група, діяльність якої здійснюється під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпущою (ст. 181 КК України); 7) терористична група чи терористична організація (ч. 4 ст. 258 КК України); 8) злочинна організація (ст. 255 КК України); 9) транснаціональна організація, яка займається порушенням встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, вилученням у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації або незаконною торгівлею органами або тканинами людини (ч. 5 ст. 143 КК України).

Ознаками першого типу організованих злочинних угруповань, виходячи зі змісту ст. 28 Кримінального кодексу України, виступають: 1) множинність учасників, яка передбачає наявність щонайменше трьох осіб; 2) їх попередня зорганізованість у об'єднання; 3) стійкість цього об'єднання; 4) мета об'єднання у вигляді вчинення одного або декількох злочинів; 5) об'єднаність вчинюваних злочинів єдиним планом; 6) розподіл функцій учасників групи, спрямований на досягнення плану; 7) знання цього плану всіма учасниками групи.

Наступним видом виступає фактично підвид організованої групи – сутенерська організована група, яка забезпечує діяльність з надання сексуальних послуг особами чоловічої та жіночої статі з метою отримання прибутків. З урахуванням ч. 4 ст. 303 КК України можна зробити висновок, що специфічною ознакою її є, також як і у вищеназваного виду, спеціальна мета її діяльності, яка складається з двох елементів, тобто кінцевої мети у вигляді отримання прибутку і мети, так би мовити проміжної, яка складає забезпечення діяльності з надання сексуальних послуг особами чоловічої та жіночої статі.

Третім видом у межах цієї класифікації виступає ще один підвид організованої групи – організована група, створена у виправній установі з метою тероризування засуджених або нападу на адміністрацію. Виходячи зі змісту ст. 392 КК України, окрім ознак, що властиві будь-якій організованій групі, цей вид характеризується додатковими ознаками специфічного місця діяльності, яким виступають виправні установи, та мети, котрою в даному випадку є тероризування засуджених або вчинення нападів на адміністрацію виправних установ.

Четвертим видом злочинного угруповання в межах класифікації за кримінально-правовими ознаками виступає банда. Виходячи з доктринального тлумачення поняття та усталених положень судової прак-

тики у кримінальних справах про бандитизм, враховуючи те, що ст. 257 КК України 2001 року редакційно майже не відрізняється від ст. 69 КК України 1960 року, можна зробити висновок, що банді властиві всі ознаки організованої групи, за винятком специфіки мети, якою виступає вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб та озброєності. Остання ознака передбачає наявність у цього виду угруповання зброї, обізнаність про цю зброю всіх учасників угруповання та припущення ними застосування зброї при вчинюваних угрупованнях нападах.

П'ятим видом злочинного угруповання в межах їх класифікації за кримінально-правовими ознаками виступає не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, тобто цей вид злочинного угруповання фактично поділений на два підвиди. Поняття цих підвидів злочинних угруповань законодавчо регламентовані у примітці до ст. 260 КК України. Згідно з частиною 1 вищезгаданої примітки, під воєнізованими слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. У частині 2 примітки до ст. 260 КК України закріплено, що під збройними формуваннями слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. Специфіка цього виду злочинного угруповання полягає в тому, що воно передбачає досягнення, перш за все, кінцевої політичної мети, але проміжною метою все одно виступатиме злочинна діяльність. Потрібно визнати, що на цей час виявленню та викриттю цього виду злочинних угруповань не приділяється належної уваги, підтвердженням чого є відсутність закінчених розслідуванням кримінальних справ за фактами створення організованими злочинними групами незаконних воєнізованих або збройних формувань, при тому що не треба навіть проводити глибоких досліджень або значних оперативно-розшукових заходів для того, щоб дійти висновку, що їх діяльність в Україні має місце. Достатньо навести приклад діяльності "Російської національної єдності", плакати та листівки якої періодично з'являються в населених пунктах України.

Шостим видом злочинного угруповання, згідно з класифікацією за кримінально-правовими ознаками, є група, діяльність якої здійснюється під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпущістю. Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 181 КК України, можна зробити висновок, що ознаками цього виду злочинного угруповання, окрім інших властивих будь-якій організованій групі, виступає

тимуть здійснення діяльності групи під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів, а також поєднаність діяльності групи із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпущістю. Видається, попри всі можливі заперечення стосовно віднесення такої групи до розряду злочинних угруповань, що воно є доцільним, оскільки зазначені групи становлять неабияку суспільну небезпеку. Для наведення прикладу достатньо згадати лише факти діяльності в Україні екстремістських організацій “Білого братства”, секти “Аум Сінрікьо” в Японії, деяких сект суїцидальної спрямованості, що діяли у США, діяльність секти сатаністів і деяких інших подібних угруповань. Байдуже та безвідповідальне ставлення, наприклад, до “Білого братства”, що фактично відкрито діяло в Україні протягом кількох років, призвело до страшних наслідків у вигляді масових заворушень, групового псевдорелігійного психозу, руйнації сімей, що досить негативно позначилося на загальній криміногенній ситуації у державі.

Сьомим видом злочинного угруповання, згідно з класифікацією за кримінально-правовими ознаками, є терористичне злочинне угруповання, яке, виходячи зі змісту чинного законодавства, поділяється на два підвиди: терористичну групу та терористичну організацію, які мають всі ознаки, властиві відповідно організованій злочинній групі та злочинній організації, яка буде характеризуватися нижче, але специфічною ознакою цих злочинних угруповань, з огляду на зміст ст. 258 КК України, на нашу думку, можна визнати спеціальну мету у вигляді вчинення терористичних актів. Терористичним актом, згідно з ч. 1 ст. 258 КК України, визнається застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

Восьмим видом злочинних угруповань у межах їх класифікації за кримінально-правовими ознаками є злочинна організація. Ознаки злочинної організації визначаються виходячи зі змісту ч. 4 ст. 28 та ст. 255 КК України. Першою ознакою є множинність учасників, яка є тотожною аналогічній ознаці організованої злочинної групи і передбачає наявність щонайменше трьох учасників. Другою, також виходячи

зі змісту ч. 4 ст. 28 КК України, тотожною до такої ж ознаки організованої групи, є ознака стійкості. Додатковими та відмежувальними від організованої групи ознаками виступають: 1) ознака ієрархічності злочинної організації; 2) зорганізованість учасників або структурних частин злочинної організації за попередньою змовою; 3) спеціальна мета злочинної організації у вигляді: а) безпосереднього вчинення учасниками злочинної організації тяжких або особливо тяжких злочинів; б) керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб; в) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Дев'ятим видом злочинних угруповань, згідно з їх класифікацією за кримінально-правовими ознаками, є транснаціональна організація, яка займається порушенням встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, вилученням у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації чи незаконною торгівлею органами або тканинами людини. Виходячи зі змісту ч. 5 ст. 143 КК України, якою законодавцем криміналізовано участь у таких злочинних угрупованнях, можна зробити висновок, що цьому виду злочинного угруповання властиві всі ознаки злочинної організації. Додатковими ознаками виступають: 1) транснаціональний характер діяльності цього злочинного угруповання; 2) спеціалізація цього угруповання на вчиненні порушень встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, вилученні у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації або незаконній торгівлі органами чи тканинами людини.

Слід зазначити, що ця класифікація, на нашу думку, не є догмою і потребує певного вдосконалення, а також підкреслити, що хоча в Кримінальному кодексі України, прийнятому Верховною Радою України 5 квітня 2001 року, і міститься розширена законодавча база протидії організованій злочинності, більшість норм КК України, зокрема й ті, що фактично визначають види злочинних угруповань, за всієї їх загальної позитивності появи у Кримінальному кодексі, досить важко застосовуються через низку об'єктивних причин.

Наступним критерієм розподілу злочинних угруповань, на нашу думку, може виступати характер складу їх учасників. За цим критерієм видається можливим виділити такі види злочинних угруповань: 1) підлітково-молодіжні (екстремістської спрямованості); 2) традиційні “зłodійські”; 3) ситуативно-кримінальні; 4) “екстремістські” кримінальні; 5) змішані.

Першим видом виступають підлітково-молодіжні угруповання. Видається, що їх основною ознакою виступає вік більшої частини, принаймні трьох четвертих їх учасників, який не повинен перевищувати 18 років. Ор-

ганізатор такого злочинного угруповання може бути і більш старшого віку. В літературі підкреслювалося, що діяльність неформальних груп молоді часом потрапляє під пильну увагу “авторитетів” злочинного середовища, рецидивістів, які придивляються до найбільш зухвалих, таких, що не раз скоювали правопорушення членів таких груп з тим, щоб втягнути їх у злочинну діяльність, констатувалася наявність у деяких подібних групах свого “статуту”, запозиченого з кримінального середовища, існування жорсткої ієрархії взаємостосунків, лідера, напряду пов’язаного зі злочинним світом [2, с. 43]. Вхідження невеликої кількості підлітків до злочинного угруповання не надає останньому характеру підлітково-молодіжного, воно лишається в межах того виду, до якого відноситься за більшістю складу його учасників. Підлітково-молодіжні угруповання досліджувалися такими вченими як В. С. Овчинський [2, с. 43–44], Л. М. Прозументов, О. В. Шеслер, Р. М. Булатов, С. Л. Сибіряков, Є. О. Маляєва, Ю. Г. Козлов, О. А. Белявська, І. І. Карпець та інші [3, с. 158–221]. У літературі відзначалася значна зацікавленість організованих злочинних угруповань у залученні до власної злочинної діяльності саме підлітків, зокрема, наприклад, наводилися дані про те, що у Москві в 1989 році кожен п’ятий рекетир був у віці до вісімнадцяти років [4, с. 15], вплив організованої злочинності на розвиток молодіжних угруповань бандитської спрямованості [5, с. 35], використання неповнолітніх злочинними угрупованнями як активних учасників злочину, оскільки є підстави вважати, що їм “нічого не буде”, що врешті-решт підтверджується прикладами з практики [6, с. 24], наводилася думка американських кримінологів про те, що підліткові банди є одним із джерел організованої злочинності [7, с. 68], констатувалося виявлення криміногенних молодіжних угруповань майже в усіх регіонах [6, с. 23].

Другим видом злочинних угруповань у межах їх класифікації за характером складу учасників виступають традиційні “зłodійські” угруповання. Вони певною мірою досліджувалися О. І. Гуровим в його працях, присвячених проблематиці професійної злочинності [5, с. 33]. Ці угруповання відрізняються тим, що особи, які їх складають, дотримуються ідеології та традицій злочинного світу, котрі формувалися майже протягом століття. Стосовно терміну “зłodійські”, слід зробити застереження, що маються на увазі лише ті угруповання, які очолюються так званими “зłodіями в законі” або наближеними до них “авторитетами” чи іншими подібного типу лідерами злочинного середовища. Для цих угруповань властивим є дотримання неформальних норм, що своєрідно регламентують злочинний спосіб життя [8, с. 113]. Таким чином, можна зробити висновок, що визначальною ознакою традиційних “зłodійських” угруповань є їх організація “зłodіями в законі” або наближеними до них “авторитетами” чи іншими лідерами злочинного середовища,

домінування у їх складі осіб, які поділяють систему ціннісних орієнтацій та ідеологічних установок професійного злочинного світу.

Третім видом таких злочинних угруповань можна назвати ситуативно-кримінальні угруповання. Специфічною ознакою цих злочинних угруповань видається те, що вони складаються з осіб, які за нормальних умов існування суспільства не стали б на шлях злочинної діяльності, а знайшли б застосування своїх можливостей та реалізацію амбіцій у правомірних видах діяльності.

Четвертим видом цих угруповань є так звані “нові” кримінальні угруповання. Вони характеризуються певною структурною близькістю до “злочинських” угруповань, фактично їх учасники теж є професійними злочинцями, але на відміну від учасників традиційних “злочинських” угруповань, учасники “нових” кримінальних угруповань не мають досвіду перебування в місцях позбавлення волі, інколи з неприхованим презирством ставляться до звичаїв і норм традиційної злочинної субкультури, не визнають цих норм та установок, і й не лише цих, а й взагалі будь-яких, визнаючи лише силу грошей та фізичного насильства. Таким чином, можна зробити висновок, що визначальною ознакою “нових” кримінальних угруповань є їх організація та домінування в їх складі осіб, які дотримуються загалом кримінальних світоглядних позицій, але не поділяють системи ціннісних орієнтацій та ідеологічних установок професійного злочинного світу і не обмежують власної свободи вибору способів злочинної діяльності будь-якими факторами за винятком грошових стимулів і загрози фізичного насильства.

П’ятим видом у класифікації злочинних угруповань, що розглядаються, є змішані угруповання. Визначальною ознакою таких угруповань є те, що вони у своєму складі можуть поєднувати різних осіб, незалежно від їх персональних особливостей, що в основному властиві учасникам попередніх типів угруповань. У таких угрупованнях може бути поєднане те, що взагалі, як інколи здається, неможливо поєднати – далекі від злочинного світу представники бізнесу тісно співпрацюють з брутальними професійними злочинцями, використовуючи час від часу також і випадкових осіб [9, с. 82].

Висновок. Класифікація організованих злочинних угруповань має неоцінене практичне значення. Віднесення виявленого злочинного угруповання до певного виду за кримінально-правовими ознаками дозволить організувати цілеспрямоване документування його злочинної діяльності з використанням криміналістичних та оперативно-розшукових методик, зорієнтоване на найбільш повне збирання та процесуальне закріплення доказів учинення злочинів саме встановленим видом злочинного угруповання; віднесення виявленого злочинного угруповання до певного виду за характером складу учасників, етнічною структурою та характером його ви-

никнення дозволить належним чином організувати оперативно-розшукову роботу правоохоронних органів стосовно документування злочинної діяльності цього угруповання, зокрема в частині оптимальної розстановки джерел оперативної інформації, спрямування роботи оперативних працівників на відпрацювання певного середовища, повне виявлення зв'язків учасників злочинного угруповання; встановлення рівня наявних корумпованих зв'язків злочинного угруповання дозволить розробити адекватні заходи припинення спроб спротиву його учасників з використанням корумпованих посадових осіб, заходам протидії їх злочинній діяльності, що вживатимуться правоохоронними органами, зокрема спроб втручання у діяльність працівників правоохоронних органів; віднесення виявленого злочинного угруповання до певної категорії за видом структурованості, як і встановлення чисельного складу злочинного угруповання, має суттєве значення для правильного розрахунку сил та засобів правоохоронних органів, що залучатимуться до його знешкодження; встановлення передбачуваного рівня просторової поширеності діяльності виявленого злочинного угруповання дозволить обрати оптимальний варіант залучення необхідних сил, зокрема порівняно невеликих при локальному характері діяльності виявлення злочинного угруповання, чи відпрацювання механізму співробітництва з правоохоронними органами інших країн стосовно знешкодження конкретного злочинного угруповання у випадку встановлення транснаціонального рівня його діяльності, а встановлення наявності легального прикриття діяльності злочинних угруповань у вигляді суб'єкту підприємницької діяльності дозволить належним чином організувати роботу щодо готування необхідних документів для скасування його державної реєстрації в передбаченому законодавством порядку.

Список використаних джерел

1. Поздняков Э. А. Философия преступления / Э. А. Поздняков – М., 2001. – 453 с.
2. Овчинский В. Нетрадиционные группы молодежи / В. Овчинский // Сов. юстиция. – 1988. – № 4. – С. 43–44.
3. Криминологи о неформальных молодежных объединениях / [Под ред. И. И. Карпеца]. – М. : Юридическая лит., 1990. – 322 с.
4. Овчинский В. Подростковая преступность в Москве / В. Овчинский // Сов. юстиция. – 1990. – № 17. – С. 14–15.
5. Гуров А. И. От эмоций к фактам (взгляд на проблему организованной преступности) / А. И. Гуров // Соц. законность. – 1988. – № 10. – С. 33–36.
6. Подольная Н. Доказывание по делам о преступлениях организованной группы / Н. Подольная // Сов. юстиция. – 1990. – № 2. – С. 23–24.
7. Картавцев В. Организована злочинність у США за матеріалами досліджень американських кримінологів / В. Картавцев, Д. Савченко // Рад. право. – 1990. – № 6. – С. 48–52.

Борьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

---

8. Криминология : учеб. пособ. / [Под общ. ред. В. Е. Эминова]. – М. : Норма-Инфра – М., 1997. – 189 с.

9. Иншаков С. М. Зарубежная криминология / С. М. Иншаков. – М. : Инфра-М – Норма, 1997. – 383 с.

В данной статье автор характеризует организованную преступность, действующую в Украине, и предлагает обобщенную классификацию организованных преступных группировок.

In this article the author describes the organized crime that operates in Ukraine and offers a generalized classification of organized criminal groups.

Стаття надійшла до редакції журналу 4 березня 2013 року.